

Keywords: transaction, transaction costs, institutionalism, contracts, agreements, contracts, contract, transaction agreement, transaction management, transaction positioning.

Максименко І.А.

к.ф.н, доцент, Національний університет ДПС України

МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЯХ

У статті розглядаються моделі економічної діяльності людини в неокласичній, інституціональній та еволюційній теоріях. Розкриваються пошуки міждисциплінарного синтезу уявлень про діяльність людини в економіці.

Ключові слова: економічна діяльність людини, «модель економічної діяльності людини», «альтернативні моделі економічної діяльності людини», онтологізація моделей діяльності людини в економіці.

Вступ. Прийнято вважати, що хронологічно більшу частину часу свого існування економічна теорія була складовою етики. Перелом відбувся у 18 ст., коли зусиллями фізіократів економіка стала трактуватися як наука про матеріальну сферу господарства. До «мейнстріму» економічної теорії у другій половині 18 – перших двох третинах 19 ст. відносились усі праці, в яких економічна теорія трактувалась як наука про матеріальне багатство. В результаті маржиналістської революції (1870-і роки) були закладені нові основи західної (неокласичної) економічної теорії. Теоретична конструкція економіки основної течії сучасної економічної думки – неокласичної теорії – ґрунтується на поведінці так званої економічної людини. В економічних дослідженнях відбувається жвава дискусія стосовно як неокласичної теорії, так і моделі «економічної людини», яка задовольняє далеко не всіх економістів, постійно перебуває під вогнем критики і супроводжується, зокрема, створенням альтернативних моделей людини в економіці [1-11]. Наприклад, за оцінкою Л. Мізеса, представника нової австрійської школи, після А. Сміта неокласична економічна теорія аж до нашого часу по суті вивчає не живих людей, а так звану економічну людину, фантома, який має мало спільного з реальними людьми. Безглуздя цієї концепції, продовжує він, стає цілком очевидним, коли виникає питання про різницю між реальною людиною й економічною. Остання розглядається як досконалий егоїст, поінформований про все на світі і зосереджений виключно на нагромадженні все більшого і більшого багатства [12, с.65-66].

Постановка задачі. Метою статті є розгляд моделей економічної діяльності людини в сучасних економічних теоріях, виокремлення їх основних ознак та розкриття проблеми онтологізації цих моделей.

Теоретичною та методологічною основою даного дослідження слугували положення неокласичної, інституціональної та еволюційної економічних теорій, що стосуються моделі людини в економіці, а також наукові праці провідних вітчизняних учених з проблем діяльності людини в економічній сфері.

Результати дослідження. Модель економічної діяльності людини в сучасній економічній теорії не має однозначного визначення.

На думку відомого економіста В.С. Автономова, в економічній моделі представлені детермінанти і способи економічної поведінки людини. Він показує, що «головними компонентами такої моделі є ... гіпотеза про мотивацію цільової функції економічної діяльності людини, гіпотеза про доступну їй інформацію і певне уявлення про фізичні і, головне, інтелектуальні можливості людини, що дозволяє їй тією чи іншою мірою домагатися своїх цілей» [11, с.20]. Головні ознаки економічної діяльності людини, що зустрічаються в економічних теоріях, наведені в таблиці 1.

Як стверджує В.С. Автономов, А. Сміт не вживав поняття «економічна людина», але в неявному вигляді його ввів. Однак ряд авторів це заперечують. В.Г. Федотова, наприклад, вважає, що «економічна людина» з'являється не у А. Сміта і навіть не у Д. Рікардо, а в сучасних неоліберальних теоріях, і достатньо переконливо аргументує свою думку [11, с. 27].

За 17 років до «Добробуту націй» у «Теорії моральних почуттів» А. Сміт протиставляє егоїстичному індивіду альтруїстичні властивості людини, її схильність до симпатії, співчуття, здатність ставити себе на місце іншого. У «Добробуті націй» А. Сміт досліджує егоїстичні почуття, жадібність, але показує, що їхні носії можуть послужити суспільству, якщо направлять їх в економіку. Сміт міркує, що пивовар цінний для нас не тим, що він добрий, а тим, що варить хороше пиво. Це заняття робить його корисним членом суспільства, а сукупність воль, інтересів і якостей людей урівноважується в суспільстві. Будучи цінним суспільству у цьому сенсі, він контролюється суспільством, а також мораллю, для того щоб його прагнення до наживи не перевершило межі і не вивело з-під контролю суспільства його справу. Сміту, як людині віруючій, зазначає В.Г. Федотова, нелегко було вичленити теоретичну абстракцію економічної людини із суспільної цілісності і божественної природи людини. Тому «критика онтологізації економічної людини (досягнення її на практиці), перетворення цього концепту з методологічного засобу в легітимний результат людського розвитку в ході капіталістичної модернізації набуває важливого значення» [11, с. 27].

Отже, для А. Сміта виділення двох різних типів людей – це не онтологія, а методологія аналізу. Виділення економічної (егоїстичної) людини, підкреслює В.А. Колпаков, треба було Сміту лише для того, щоб побудувати теорію специфічної сфери діяльності – економічної діяльності, раніше не відокремлюваної від інших її видів і зануреної в суспільні зв'язки. Обидва його твори взаємозалежні, і виділення однієї зі сторін людської природи -

альтруїстичної – у вченні про моральні почуття, а іншої - егоїстичної – у теорії добробуту є методом, що не заперечує, а підкреслює їхній реальний зв'язок, корекцію егоїстичних проявів моральними почуттями, нове завдання науки – експлікувати ознаки економічної мотивації і діяльності [4, с. 74].

Таблиця 1

Моделі економічної діяльності людини в економічних теоріях

Автори	Параметри моделей економічної діяльності людини
А.Сміт	Людина – «компетентний егоїст» або «економічна людина»: здійснює економічну діяльність заради власного інтересу, володіє кваліфікацією і кмітливістю в досягненні свого економічного інтересу, різниться ступенем своєї активності в залежності від своєї ролі у виробництві і класовій приналежності.
Дж. С. Міль, Дж. Бентам	Людина (капіталіст) – гедоніст: не цілеспрямована, не діяльна, не економічна, має неприязнь до праці, прагне до насолоди, максимуму щастя.
К. Маркс	Виходив із уявлення про суспільну сутність людини, її розвитку в запропонованих суспільством обставинах і бачив головними суб'єктами капіталістичних відносин капіталіста, що одержує додаткову вартість і економічно залежного від нього робітника.
У.С. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас	Людина – «раціональний максимізатор» – раціоналізує споживання, яке розуміється як обмін благ, які виражаються через грошовий еквівалент. .
А. Маршалл	Звичайна людини з плоті і крові, що відрізняється певним рівнем раціональності.
Дж.М. Кейнс	Людина - економічний суб'єкт: володіє неповною інформацією і знаходиться у стані невизначеності, для раціоналізації ситуації вдається до допомоги більш поінформованої держави.
Ф. Хайек	Людина - «істинний індивідуаліст»: здійснює свій внесок у загальну скарбничку знань людей, що беруть участь у взаємодії на ринку. «Істинний індивідуаліст» народжується в результаті спонтанної роботи суспільних інститутів, їхньої самоорганізації, у якій взаємодіє безліч людей і не панує попередній план. «Не істинний індивідуаліст» є результатом надмірних раціональних домагань теорій, є продуктом порядку, який виникає зверху і має конструктивістські претензії на створення особливої людини.

На відміну від своїх попередників, які шукали природні закономірності капіталізму в різноманітті діючих на нього факторів, Сміт перейшов до трудової теорії вартості, спробував знайти природні причини, що приводять до поділу праці. Це можна знайти в знаменитому фрагменті, яким починається другий розділ: «Поділ праці, що приводить до... вигод, зовсім не є результатом чиеїсь мудрості, яка передбачила той загальний добробут, що його він породить: він є наслідком певної схильності людської природи – хоча вона дуже поволі й поступово розвивається, - яка зовсім не мала на увазі такої корисної мети, а саме схильності до торгівлі, до обміну одного предмета на інший» [13, с.16]. Далі він пояснює, що «так само як шляхом договору, обміну й купівлі ми отримуємо одне від одного більшу частину

необхідних нам взаємних послуг, так і ця схильність породила первісно й поділ праці» [13, с. 17]. Ця природна причина, на думку А. Сміта, лежить в основі формування всіх суспільних зв'язків. Оскільки «кожна людина живе обміном або стає певною мірою торгівцем, а саме суспільство перетворюється, так би мовити, у торговельну спілку» [13, с.20].

Конкретного індивіда А. Сміт розглядав як діючого економічного агента. Відповідно економічна діяльність зводилася ним до діяльності «розумних егоїстів»: «Ми звертаємося не до їхньої гуманності, а до їхнього егоїзму, і ніколи не говоримо їм про наші потреби, а про їхні вигоди» [13, с. 16]. Егоїзм - друга природна риса людини, яка разом зі схильністю до обміну породжує в кінцевому рахунку все різноманіття економічних зв'язків. Ці дві особливості спонукають «кожну людину присвятити себе певному спеціальному заняттю й розвинути до рівня досконалості свій природній хист у певній спеціальній галузі» [13, с.17].

Трактування «економічної людини» неокласиками корінним чином відрізняється від її трактування А. Смітом. У сучасних неоліберальних теоріях природа людини мислиться як спрямована на максимум задоволень, включаючи сюди як економічний матеріальний успіх, так і задоволення матеріальних потреб при мінімізації витрат. Універсалізація цієї моделі людини в економічній теорії неолібералізму, особливо в Дж. Бьюкенена, М. Фрідмана та інших представників Чикагської школи, пов'язана з тим, що, по-перше, зазначена природа людини мислиться як загальна; по-друге, оскільки виключення сприймаються як особливості традиційних докапіталістичних суспільств або як недостатня персональна модернізація в капіталістичних; і, по-третє, оскільки ця природа властива, на думку неолібералів, усім людям у суспільстві, а не тільки безпосереднім суб'єктам капіталістичного виробництва [11, с.27].

У неокласичній теорії вибір людина робить самостійно, тобто людина є вільною і незалежною в наданні своїх переваг. Повна свобода економічної людини необхідна для теорії. Якщо в умовах вільної конкуренції така передумова не викликає заперечень, то з появою монополій ситуація істотно змінюється. Монополія має можливість нав'язувати споживачам свої товари, контролювати ціни та витрати, тобто вона підпорядковує собі ринок і людина втрачає можливість вільного вибору [5, с. 39].

Критики неокласичної економічної теорії в цілому й моделі економічної людини пропонують власні моделі людини. В пешу чергу це стосується інституціонального напрямку. Модель людини інституціоналістів, на думку А.В. Коровського, включає наступні риси: 1) інституціональна модель більш конкретна й наближена до реальної; 2) інституціональна теорія намагається розглядати економічний процес прийняття рішення, а не логічний вибір з готових варіантів; 3) в інституціональній теорії людина діє в умовах широкої невизначеності (суб'єкт змушений діяти в умовах нестачі інформації, яку можна усунути, не за даних інституціональних умов; інша невизначеність пов'язана з тим, що кожен ринковий суб'єкт діє на власний розсуд і не

ділитися своїми планами з іншими суб'єктами; така невизначеність є неусувною); 4) модель людини є менш залежною від зовнішніх обставин, поведінка людини визначається значною мірою внутрішнім станом людини [5, с. 40]. Інституціоналісти відкидають саму гіпотезу максимізації особистої корисності як атрибут людської поведінки. Мотивами поведінки можуть бути самореалізація, творча діяльність, прагнення до досконалості, влада, слава, душевний комфорт, внутрішня психологічна рівновага тощо. Порівнюючи «людину економічну» і «людину інституціональну», Г.Б. Клейнер відзначає спрямованість цілей економічної діяльності першої групи на максимізацію матеріальних благ, а другий - на зміцнення свого стану і статусу в суспільстві [11, с.22]. Отже, якщо цілі (мотиви) економічної діяльності є різними, то економічні індивіди вже не можуть вважатись якісно однаковими. Поведінка, діяльність таких людей не матиме спільного знаменника.

Але суб'єкти економічної діяльності в умовах капіталістичного виробництва у своїй реальності можуть ставати економічними людьми, тільки якщо вони, працюючи за прибуток, живуть заради прибутку, а будучи орієнтовані на максимум споживання, у тому числі і символічно престижного, живуть заради цього споживання. Крім того, «економічна людина» стає реальним продуктом неоліберальної політики, її соціальних технологій, цілком самореалізуючись в матеріальній сфері і сфері ринку, обмежуючи при цьому не тільки себе, але і ці сфери. Така замкненість економічного середовища суперечить цілям її власного розвитку. Працюючи на прибуток, можна, однак, не жити прибутком, так само як працюючи за гроші, не жити заради грошей.

Нова інституціональна теорія розсуває вузькі рамки обмежень поведінки економічної людини, а також уніфікує, стандартизує її поведінку на основі методологічного індивідуалізму. Новий інституціоналізм, на відміну від неокласики, поведінку людини пояснює наявністю інститутів. Наявність інститутів нова інституціональна теорія визначає як результат відбору, тобто наявні інститути є утвореннями, які забезпечують мінімізацію трансакційних витрат. Характеристика інститутів цікавить нову інституціональну теорію не сама по собі, а як засіб впливу на поведінку людини. При цьому інститути як певний набір правил і норм не цілком визначають поведінку людини. Вони є додатковим обмеженням альтернатив, з яких вибирає суб'єкт. У новому інституціоналізмі людина активна і здатна вибирати відповідно до індивідуальних уподобань.

Різновидом інституціоналізму є еволюційна економічна теорія. Її автори Ричард Р. Нельсон і Сідней Дж. Уінтер піддають критиці ортодоксальну неокласичну теорію. Вони скептично оцінюють раціональність дій ринкових суб'єктів. В рамках еволюційної теорії поведінка агентів розглядається в контексті факторів еволюційного характеру і вимагає виявлення і вивчення механізмів, аналогічних механізму успадкування генотипу агента, популяції агентів, суспільства в цілому.

Американський учений Карл Бруннер відомий аналізом моделей людини в соціальних науках. Він увів економічну і соціологічну моделі. Причому економічна модель представляється ним як більш узагальнена і придатна для соціології, ніж соціологічна для економіки і навіть для самої соціології. Уявлення про головні властивості економічної поведінки людини одержали узагальнений системний вираз у моделі REMM (resourcesful, evaluative, maximizing man) – людина «винахідлива, оцінююча, максимізує» [14, с. 55]. Ці риси людини в економіці, на думку Бруннера, відзначаються з часів Адама Сміта.

Терміни, що складають назву цієї моделі, утворюють логічний ланцюжок оптимізації вибору. Винахідлива людина не є пасивним користувачем уже відомих можливостей, стандартних засобів, що існували до неї, вона змінює їх, пристосовує до конкретних умов, винаходить нові можливості. Винахідливість, здатність відкривати нові можливості характеризує еволюційні можливості не тільки людини, але й суспільства.

Оцінювання включає переваги, наявність економічних і неекономічних мотивів, а також особистих інтересів і егоїзму. Для оцінювання характерно те, що індивід прагне його робити самостійно, причому стосовно будь-якого виду благ, а не тільки економічного блага: «Людині властиво оцінювати... Вона диференціює, сортує й упорядковує стан світу і в процесі цієї діяльності редукує об'єкт, з яким зіштовхується, до розмірної йому величини. Вона віддає перевагу більшій кількості благ, що мають позитивну оцінку. Крім того, оцінка залежить від контексту. Будь-яке фіксоване збільшення позитивно оцінюваного блага оцінюється усе нижче, у міру того як росте його загальна кількість... Людина прагне вступити в обмін у всіх напрямках. Вона завжди готова поступитися деякою кількістю будь-якого блага, що має цінність, в обмін на деяку кількість альтернативного блага, яке вона цінує вище» [11, с. 28]. Це загальна формула конвертації, що була більш докладно розкрита в працях тих, хто звернувся до поняття позаекономічного капіталу і його зв'язком з економічним.

Відмінною від моделі економічної людини неокласичної теорії є модель людини Г. Саймона. За його теорією економічна людина є менш інформованою і далекою від комп'ютерної обчислювальної здатності, як це має місце в ортодоксальній теорії. Їй не треба знати про всі варіанти рішення і порівнювати їх з наслідками альтернативних рішень. Достатньо інтуїтивного уявлення про те, чи даний варіант задовольняє її. Світ в уяві людини фантастично відрізняється від реального. Модель світу суб'єкта, який приймає рішення, містить тільки малу частку необхідних характеристик реального світу, а його висновки ґрунтуються на незначній частці інформації, яка міститься в його моделі. Оскільки інформація, якою користується людина, є обмеженою, то й поведінка суб'єкта буде мати обмежену раціональність.

Модель Г. Саймона є достатньо абстрактною і загальною. Вона може застосовуватися до широкого кола явищ. Ця модель, як зазначає

А.В. Коровський, є єдиною альтернативною максимізаційною моделлю людини, яка претендує на універсальність і застосування в емпіричних дослідженнях. У той же час модель Г. Саймона, на відміну від максимізаційної моделі поведінки, не приносить однозначних і стійких передбачень економічної поведінки суб'єктів ринку [5, с.45].

Онтологізація теоретичних моделей людини в економіці (досягнення їх на практиці) дає різні онтології. Модель «економічної людини» – теоретична абстракція, яка не може бути до кінця онтологізована, – отримала своє гранично повне втілення, стала реальністю в посткомуністичних країнах. Для багатьох людей гроші, розваги, споживацтво, небажання працювати, але прагнення мати максимум винагороди при мінімізації трудових витрат стали формою реального існування «економічної людини». І все ж і в нас «економічна людина» утвердилася не повністю. Багато суб'єктів економічної діяльності свою персональну модернізацію здійснюють не за моделлю «економічної людини».

Висновки. Людина в економічній науці представлена як наукова абстракція, теоретична конструкція, як певна модель, певний образ, який дає можливість аналізувати економічні процеси. Модель економічної діяльності людини трактується як умовний аналог реальних процесів, як теоретичний образ економічної реальності, є не отриманим результатом наукового аналізу, а його передумовою, інструментом економічного дослідження.

Економічна теорія не може обійтись без «робочої моделі економічної діяльності людини», тобто певних припущень про те, як люди поводять себе в процесі економічної діяльності.

В сучасній економічній науці модель економічної діяльності людини не має однозначного визначення. В ній виділяються три основних елементи - цілі, засоби їх досягнення (речові та ідеальні), інформація (знання), які неоднаково комбінуються різними школами і наповнюються далеко не тотожним змістом.

У сучасних напрямках економічної теорії пошук моделей економічної діяльності людини здійснюється в залежності від економічної парадигми: в неокласичній теорії – модель «економічної діяльності людини»; в інституціональній теорії – модель «економічної діяльності людини інституціональної»; в еволюційній теорії – модель людини, яка одночасно наслідуює і набуває нових навиків поведінки в процесі економічної діяльності.

Велике значення сьогодні має інституціональна теорія. Тут дії суб'єктів економічної діяльності розгортаються в економічному просторі, наповненому різноманітними інститутами – організаціями, правилами, традиціями. Спонукальними мотивами суб'єктів економічної діяльності є не стільки спроби забезпечення максимального прибутку, скільки прагнення до відповідності інституціональним нормам і правилам, до поліпшення свого стану в рамках цих інститутів.

Онтологічні втілення економічної діяльності людини із моделей економічних теорій – досягнення їх на практиці - можуть бути різними, навіть суперечити самим цим моделям.

Перелік посилань

1. Автономов, В.С. Единство и многообразие современной экономической теории // История экономических учений / под ред. В.А. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М.:ИНФРА-М, 2000.– С.756-763.
2. Винарчик, П. Спасение идей: Й. Шумпетер и проблемы противоборствующих экономических теорий // Вопросы экономики. – 2003. – С. 24-26.
3. Довбенко, М. Теорія раціональних очікувань // Економіка України. – 2008. - №6. – С. 88 – 93.
4. Колпаков, В. А. Эволюция экономической теории: от А. Смита к неосмитианству // Вопросы философии. – 2006. - № 11. - С.73 – 84.
5. Коровський, А.В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування [Текст]: Монографія. – К. : КНЕУ, 2004. – 184 с.
6. Маевский, В., Чернавский, Д. О рациональном поведении реального потребителя // Вопросы экономики. – 2007 - № 3. - С.71- 85.
7. Меркулова, Т.В. Раціональність в економічній моделі людини // Економічна теорія. – 2005. - №1. – С. 25-34.
8. Ольсевич, Ю. Экономическая теория и природа человека: становится ли тайное явным? // Вопросы экономики. – 2007. - № 12. – С. 27 – 42.
9. Разумовський, С. Раціональність «економічної людини» // Філософська думка. – 2007. - № 6. – С. 119-132.
10. Розмаинский, И. О методологических основаниях мейнстрима и гетеродоксии в экономической теории конца XIX – начала XXI века // Вопросы экономики. – 2008. - № 7. – С. 89 – 99.
11. Федотова, В. Г. Человек в экономических теориях: пределы онтологизации // Вопросы философии. – 2007. - № 9. – С. 20 – 31.
12. Юхименко, П.І., Леоненко, П.М. Історія економічних учень: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2000. – 514 с.
13. Сміт, А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй [Текст]. – Port-Royal, 2001; Київ, 2001. – 593 с.
14. Бруннер, К. представление о человеке, концепция социума: два подхода к пониманию общества // Thesis. Мир человека. - 1993. - №3. – С. 56.

Максименко И.А.

МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

В статье рассматриваются модели экономической деятельности человека в неоклассической, институциональной и эволюционной теориях. Раскрываются поиски междисциплинарного синтеза представлений о деятельности человека в экономике.

Ключевые слова: экономическая деятельность человека, «модель экономической деятельности человека», «альтернативные модели экономической деятельности человека», онтологизация моделей деятельности человека в экономике.

Maksimenko I.A.

MODEL OF ECONOMIC ACTIVITY OF HUMAN IN MODERN ECONOMIC THEORY

We consider human's economical activity models in neoclassical, institutional, and evolutionary theories. Development of the interdisciplinary synthesis of ideas of human's activity in economics is analyzed.

Keywords: economic activities of man «model of human economic activity», «alternative models of economic man», ontolohizatsiya models of human activity in the economy.

Пасенченко Ю.А.

к. ф.-м. н., доцент ФММ НТУУ «КПІ»

Шеверда М.Ю.

студент ФММ НТУУ «КПІ»

ВИКОРИСТАННЯ НЕОКЛАСИЧНИХ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У цій статті досліджено можливість використання неокласичних макроекономічних моделей для прогнозування розвитку основних показників економіки України. За основу для проведення прогнозування була взята неокласична модель Солоу. В процесі дослідження були обчислені всі необхідні параметри для даної моделі на основі макроекономічних показників за попередні роки. На основі отриманої моделі зроблено прогноз валового внутрішнього продукту України, залишкової вартості основних фондів, рівня капітальних інвестицій в економіку та споживання на найближчі роки.

Ключові слова: економічне зростання, неокласичні макроекономічні моделі, валовий внутрішній продукт, вартість основних фондів, інвестиції, споживання.

Вступ. Дослідження економічного зростання є важливим для будь-якої країни у зв'язку з необхідністю розробки довгострокових планів розвитку економіки. Розробка таких планів пов'язана з вирішенням проблеми оптимального розподілу благ на споживання та капітальні інвестиції.

Актуальність проведених досліджень заключається в тому, що на основі статистичних даних по макроекономічним показникам розвитку України за 2002 - 2010 роки були побудовані модельні параметри економічного росту та оцінена можливість впровадження неокласичної теоретичної моделі Солоу для прогнозування та управління майбутніми показниками економіки України.